

Оксана Докаш, к. політ. н.

Чернівецький торговельний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, Україна

ЗМІСТ ТА ПОЛІТИКО-КУЛЬТУРНІ ФОРМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ (ЖОВТЕНЬ 1944-СІЧЕНЬ 1945 РР.)

Oksana Dokash, PhD in Political Science

Chernivtsi Institute of Trade of Kyiv National University of Trade and Economics, Ukraine

CONTENT AND POLITICO-CULTURAL FORMS TO IMPLEMENT INTERESTS OF ENTITIES OF POLITICAL LIFE IN TRANSCARPATHIAN UKRAINE (OCTOBER 1944 – JANUARY 1945)

The author argues that implementation of political interests may occur through struggle of political forces as a form of interaction and a means to resolve contradictions of interests between political entities. Specific content and forms to realize interests of different political entities in Transcarpathian Ukraine since the release of the Hungarian occupation until the final breakup with the Czechoslovak government are analyzed in the article. Since the very beginning of creation of Transcarpathian Ukraine its authorities and bodies made decisions and implemented them in order to attain the objectives of USSR in the area, particularly through leveling influence of the Czechoslovak Republic and reunification of Transcarpathian Ukraine with the Soviet Ukraine under the Manifesto of the 1st Peoples' Committees of Transcarpathian Ukraine from November 26, 1944, which has led to the sharp aggravation of political struggle in the region in the late 1944 – early 1954.

Key words: political life, political interests, political struggle, Transcarpathian Ukraine, World War II.

Аналіз теоретико-методологічних засад дослідження варто розпочинати з розуміння того, що термін «політичне життя» є ширшим за поняття «політична система», який охоплює всі політичні зв'язки, явища і процеси, що мають місце в суспільстві на всіх його рівнях¹. Політична система складає лише частку політичного життя. Вона має достатню кількість механізмів, за допомогою яких вона пристосовується до соціального оточення, регулює свою поведінку і перетворює власну внутрішню структуру.

Нормальне функціонування зазначених типів механізму перетворює політичну систему на саморегулюючий організм, не тільки спроможний активно реагувати на впливи навколишнього середовища, але й такий, що має можливість у зворотному порядку вилити на це середовище, змінюючи його в той або інший бік і забезпечуючи тим самим виживання і самозбереження системи².

Політичний режим можна розглядати як зміст політичної системи, в зв'язку з чим політичний режим є характеристикою не стільки держави, скільки всієї політичної системи: саме в рамках політичної системи й існують змістоутворюючі відношення між громадянами з приводу державної влади і відношення громадян із державною владою. Політична система, в свою чергу, виступає одним із рівнів громадянського суспільства, тому глибинні соціально-економічні й культурні основи суспільства визначають характер держави не безпосередньо, а проявляючись через особливості

¹ Польовий, М.А. (2011). *Політичні процеси: теорія та практика моделювання*. Одеса: Фенікс, 9.

² Боровський, О.О. (2004). *Політичний режим як об'єкт соціологічного дослідження: автореф. дис... канд. соціолог. н.; спец.: 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології»*. Київ, 8.

політичного режиму як змісту політичної системи¹.

Головним індикатором існування політичного режиму є політична інтеракція (взаємодія) між людьми, організаціями, яка набуває такого значення (політичності) у випадку:

а) взаємодії в процесі реалізації публічної влади;

б) взаємодії з метою отримання доступу до реалізації публічної влади або можливості впливати на неї для здійснення своїх цілей та інтересів².

За визначення інтересу виходять із його загального розуміння як відношення, регулятора та детермінатора діяльності певного суб'єкту із розв'язання протиріч двоякого змісту: по-перше, протиріч між атрибутивними властивостями (потребами, ідеалами, цілями і цінностями) суб'єкта та субстанційними, тобто природними, суспільними та духовними умовами його життєдіяльності; по-друге, протиріч між народом як суб'єктом та іншими історичними суб'єктами щодо природи, суспільства та духовності, керуючись своїми атрибутивними властивостями й користуючись раціональними та ірраціональними шляхами, принципами, формами, методами та засобами³.

Політичні інтереси також визначають як відношення суб'єктів політики до суспільно-політичних явищ, процесів, подій; як реальну причину активності соціальних суб'єктів; як внутрішнє усвідомлене джерело політичної поведінки, яке стимулює суб'єктів політики до постановки певних політичних цілей і здійснення конкретних політичних дій для їх досягнення; як відображення потреб і способів їх задоволення в свідомості людей⁴.

Суперечливість політичних інтересів проявляється в суперечливості соціальних потреб, що мають спільний предмет і задовольняються в існуючій системі політичної діяльності таким чином, що задоволення однієї з них блокує задоволення іншої і навпаки, їх суб'єкти-носії стають суб'єктами політичної боротьби, а спільний для них предмет - предметом боротьби⁵.

Реалізація політичних інтересів може вилитися в боротьбу політичних сил та соціальних суб'єктів. Політична боротьба є однією з можливих форм політичної взаємодії, яка є засобом розв'язання суперечностей політичних інтересів. Лише держава покликана врегульовувати політичну боротьбу та забезпечувати такі результати, які в найбільшій мірі узгоджуються з інтересами підтримки та розвитку наявної соціальної цілісності⁶.

Намагаючись врахувати як соціально-політичні, так і психологічні форми прояву політичної активності, українські дослідники визначають її як: позитивну або негативну реакцію на імпульси, які виходять від політичної системи, її інститутів; участь у діях, пов'язаних з делегуванням повноважень; участь у діяльності політичних і громадсько-політичних організацій; виконання політичних функцій у межах інститутів, які входять до політичної системи або діють проти неї; пряму дію; активну діяльність у позаінституціональних політичних рухах, спрямованих проти існуючої політичної системи, які домагаються її докорінної перебудови⁷.

Звертаючись до дослідження В. Дубініна, можемо в контексті даної роботи вказати на необхідність виділення інтересів народу щодо форми правління, самоврядування, мовних інтересів, інтересів щодо свободи та менталітету⁸.

Основними формами політичної активності визначають: голосування на виборах; контакти з політиками на різних управлінських рівнях; демонстрації, мітинги; участь у політичних дискусіях або інших формах вираження власної думки; грошові внески та їх збирання; підписання петицій;

¹ Боровський, О.О. (2004). Політичний режим як об'єкт соціологічного дослідження: автореф. дис... канд. соціолог. н.; спец.: 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології». Київ, 8.

² Шипунов, Г. (2006). Категорія «політичний режим»: суть та основні підходи щодо визначення. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку*, 18, 238.

³ Дубінін, В.В. (2011). *Інтереси народу як предмет соціально-філософського аналізу*: автореф. дис... д-ра філос. н.; спец.: 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Київ, 9-10.

⁴ Радченко, Л.М. (2009). *Політичні інтереси: об'єктивно-суб'єктивна детермінація і механізми реалізації*: автореф. дис... канд. політ. н.; спец.: 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки». Київ, 8.

⁵ Побочий, І.А. (2008). *Політична боротьба як форма взаємовідносин соціальних сил в умовах утвердження державності сучасної України*: автореф. дис... д-ра політ. н.; спец.: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси». Київ, 11.

⁶ Радченко, Л.М. (2009). *Політичні інтереси: об'єктивно-суб'єктивна детермінація і механізми реалізації*: автореф. дис... канд. політ. н.; спец.: 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки». Київ, 10-11.

⁷ Вільчинська, І.Ю. (2010). *Політична мотивація: основні наукові підходи і теорії*. Київ: НАКККіМ, 100.

⁸ Дубінін, В.В. (2011). *Інтереси народу як предмет соціально-філософського аналізу*: автореф. дис... д-ра філос. н.; спец.: 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії». Київ, 16.

членство у громадських організаціях; участь в акціях громадянської непокори тощо¹.

У цьому контексті особливої ваги набуває проблема забезпечення політичної стабільності як сукупності зв'язків між різними політичними суб'єктами, які здатні цілісно й конструктивно співпрацювати між собою, але й володіє можливістю збалансувати конфліктну ситуацію в соціумі, а також містить у політичній системі механізми, які здатні коригувати досягнення елементів самої системи та виступати їх гарантом².

Докорінна зміна у воєнно-політичному становищі краю поставила на порядок денний питання його територіальної належності та організації системи політичного керівництва й державного управління Підкарпатської Русі як автономної частини довоєнної Чехословаччини. Почати аналіз даної політико-правової проблеми варто із екскурсу в попередні роки Другої світової війни, коли саме СРСР першим визнав чехословацький уряд в еміграції та уклав з ним ряд угод і договорів. В угоді від 18 липня 1941 р. йшлося про об'єднання сил у боротьбі проти нацизму і формування на території СРСР чехословацьких військових частин, до яких дозволили вступити закарпатцям, які в 1939-1941 рр., будучи невдоволеними угорським пануванням, утекли до Радянського Союзу й опинилися в ГУЛАГу. Згідно з договором про дружбу, взаємодопомогу і післявоєнне співробітництво від 12 грудня 1943 р., СРСР визнав кордони Чехословаччини на 1 січня 1938 р. Договір від 8 травня 1944 р. передбачив поступову передачу визволеної території чехословацькій адміністрації³.

8 травня 1944 р. в Лондоні було укладено угоду про співпрацю між СРСР та еміграційним чехословацьким урядом. Вона передбачала перебрання всієї влади на час військових операцій радянським командуванням, а коли території будуть звільнені, чехословацький уряд мав повністю взяти в свої руки управління громадськими справами, надаючи при цьому допомогу радянському командуванню та в липні 1944 р. Уповноваженим Чехословацького уряду на визволеній території Підкарпатської Русі був призначений міністр економіки та реконструкції чех Ф. Немец, який повинен був забезпечити якнайшвидше відновлення діяльності чехословацької державної адміністрації⁴.

Тому зі вступом Червоної армії у Закарпаття – на де-юре чехословацьку територію, СРСР порушив двосторонні угоди від 18 липня 1941 р. та 8 травня 1944 р., а також договір від 12 грудня 1943 р. За цими документами визнавалися довоєнні кордони Чехословацької Республіки. Вони передбачали невідкладну передачу визволеної території чехословацькій цивільній адміністрації⁵.

20 жовтня 1944 р. чехословацький уряд прийняв рішення про від'їзд в Закарпатську Україну урядової делегації на чолі з міністром економіки та реконструкції Ф. Немецом, до складу, якої, до речі, не входило жодного закарпатського українця та не було жодної особи, яка володіла русинською (українською) мовою⁶.

28 жовтня 1944 р., коли чехословацька делегація прибула в Закарпаття, відповідно до радянсько-чехословацького договору від 8 травня 1944 р., командування Червоної армії передало в її управління південно-східну частину краю, де в м. Хусті було створено канцелярію урядового уповноваженого з президією та 13 відділами, а центральна та північно-західна частини з містами Ужгород, Мукачеве, Берегово були оголошені прифронтовою зоною під управлінням радянської військової адміністрації за участі народних комітетів⁷.

Після того, як штаб 4-го Українського фронту розмістився в Мукачеві, адміністрація Ф. Немеца розташувалася в м. Хусті, колишній столиці Карпатської України, що, на нашу думку, мало певне символічне значення та повинно було показати місцевим українцям-русинам, що вони знову повертаються до Чехословацької державами.

¹ Вільчинська, І.Ю. (2010). *Політична мотивація: основні наукові підходи і теорії*. Київ: НАКККіМ, 97.

² Кіянка, І.Б. (2003). *Політична стабільність: сутність і основні засоби її досягнення в Україні: автореф. дис... канд. політ. наук; спец.: 23.00.02 «Політичні інститути та процеси»*. Львів, 12.

³ Вегеш, М., Фединець, Ч. (2010). *Закарпаття 1919 - 2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 281.

⁴ Балоба, В.І. (2000). *Возз'єднання: Збірник архівних документів і матеріалів (травень 1944 - січень 1946)*. Ужгород: Закарпаття, 7.

⁵ Вегеш, М., Фединець, Ч. (2010). *Закарпаття 1919 - 2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 280.

⁶ Поп, І.І. (1990). *Чехословаччина – Советский Союз. 1941-1947 гг.* Москва: Наука, 143.

⁷ Поп, І.І. (1990). *Чехословаччина – Советский Союз. 1941-1947 гг.* Москва: Наука, 143.

Скориставшись успішним оволодінням військами 4-го Українського фронту Закарпатської України та відсутністю повноцінної адміністрації, вже 28 жовтня 1944 р. Ф. Немец заявив про заснування Адміністрації визволеної території на чолі з урядовим делегатом. Відтоді з'явилися тимчасові місцеві органи державної влади Чехословаччини – військові комендатури і народні ради (комітети). Адміністрації Ф. Немеца вдалось створити народні комітети в тій частині Закарпатської України, яка не входила безпосередньо в зону дії 4-го Українського фронту (Рахівському, Тячівському, Хустському, Севлюшському та Волівському округах), розпочати підготовку до проведення 22 листопада в Хусті з'їзду народних комітетів чехословацької орієнтації, де мало бути вирішене лише одне питання – обрання для автономної республіки Підкарпатська Русь тимчасового органу самоуправління під назвою Народна Рада Підкарпатської Русі¹, який, в кінцевому результаті, через недостатню кількість делегатів був позбавлений легітимності. Так, у Хустському окрузі на 7 листопада 1944 р. народні комітети були обрані в 11 селах із 21. Пройшли вибори у містах і селах Рахівського, Тячівського, Мукачівського та інших округів, а 12 листопада 1944 р. – збори мешканців Ужгорода, де був обраний народний комітет у складі 55 осіб і того ж самого дня – народний комітет міста Мукачеве у складі 43 осіб².

Саме їм адресувалася інструкція урядового делегата Ф. Немеца від 7 листопада 1944 р. про затримання й арешти осіб, які після Мюнхенської конференції (29 вересня 1938 р.) відзначилися в антидержавній діяльності. Йшлося про членів і симпатиків українських, угорських, угорських і німецьких ультрарадикальних об'єднань громадян (т.зв «фашистських»), співробітників правоохоронних органів та їх агентури. Так, окремий наголос робився на членах «Карпатської Січі» (легальна напіввійськова організація періоду Карпатської України) та партій, очолюваних у чехословацьку пору А. Броді та С. Фенциком³.

Чехословацька урядова місія спробувала перебрати всі віжки державного управління регіоном. Зокрема за її розпорядженням у грудні 1944 р. на марках Королівства Угорщина (а їх налічувало 27 видів) ручним штемпелем зробили надпечатку абревіатури «ČSP» («Чехословацька пошта»). Ці марки використовували у «чехословацькій зоні» впродовж декількох місяців⁴.

Майже відразу чехословацька урядова адміністрації в Закарпатській Україні вступила в гострий конфлікт із командуванням 4-го Українського фронту (особливо із членом військової ради – одіозним навіть за сталінськими мірками політкомісаром Л. Мехлісом) в питанні набору добровольців до Червоної армії. Наприкінці грудня 1944 р. командування 4-го українського фронту надало вказівку чехословацькому генералові А. Гасалу розпустити створені ним у Закарпатській Україні частини т.зв. тилової армії, а її вояків скерувати до 1-го Чехословацького армійського корпусу, розміщеного у Східній Словаччині⁵.

Створювалися розгалуження народних комітетів як органи місцевого самоврядування, проте їх формування лише частково було з народної ініціативи. Головну роль виконували представники військового командування Червоної армії, котрі призначали керівництво населених пунктів⁶. Одночасно з цим було організовано масову кампанію звернень мешканців Закарпатської України з листами-проханнями на адресу керівників СРСР та УРСР Й. Сталіна та М. Хрушова про возз'єднання із Радянською Україною⁷.

Якщо на першій стадії кампанії за возз'єднання (складання петицій, листів, телеграм, ухвалення резолюцій мітингів, зборів, з'їздів, конференцій) представники Чехословаччини на території Закарпатської України «вели себе спокійно, не надаючи серйозного значення цьому руху»,

¹ Гольдмаш, П., Гольдмаш, С. (2008). *Історія республіки Підкарпатська Русь*. Ужгород: ВАТ «Патент», 372-373.

² Кульчицький, В.С., Настюк, М.І., Тищик, Б.Й. (1996). *Історія держави і права України*. Львів: Світ, 254.

³ Офішинський, Р. (2010). Превентивна радянська Закарпатської України (осінь 1944 р. – весна 1945 р.). *Закарпатська Україна: перспективи та реалії розвитку: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 6-й річниці возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною*. Ужгород, 111.

⁴ Вегеш, М., Фединець, Ч. (2010). *Закарпаття 1919 - 2009 років: історія, політика, культура / українськомовний варіант українсько-угорського видання*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 273.

⁵ Поп, І.І. (1990). *Чехословакия – Советский Союз. 1941-1947 гг.* Москва: Наука, 148.

⁶ Круглашов, А., Токар, М. (2014). *Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 59.

⁷ ЦДАГО України, ф. П-1, оп. 23, спр. 786. (1944). *Телеграммы и письма на имя тов. Сталина И. В. и Хрущева Н. С., обращения граждан Закарпатской Украины о воссоединении с Советской Украиной*. 15 листопада – 30 грудня.

то після прийняття Маніфесту возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною, «чехи перейшли до активних форм боротьби проти возз'єднання і насамперед підписання Маніфесту», аж до залякування та побиття чеськими офіцерами в багатьох селах членів народних комітетів та окремих активних мешканців з проукраїнською позицією¹.

Як вірно зауважує Я. Верменич, ситуацію в краї ускладнювала й окрема позиція частини світської й церковної еліти, яка прагнула використати у власних цілях реанімовану проблему «русинства». Мріючи про відродження автономного статусу Закарпаття, вона намагалася донести до свідомості вищого радянського керівництва ідею про «одвічно руське плем'я». Під час перебування в Москві делегації краю на чолі із заступником єпископа ігуменом Феофаном (Сабовим) у грудні 1944 р. Й. Сталіну було передано листа з проханням «включити Закарпатську Україну (Карпатську Русь) до складу СРСР у формі Карпаторуської Радянської Республіки»².

Чеські кола, занепокоєні рухом карпатців за возз'єднання з Україною, розповсюджували чутки, що прийнятий Першим з'їздом народних комітетів Маніфест про возз'єднання Закарпатської України з Україною не є виразом справжньої волі населення Закарпаття, оскільки прийняття Маніфесту проходило у прифронтовій смузі під тиском радянських військових сил³.

До тактики, не тільки т.зв. «нейтралітету» або фактично пасивного опору, але й нерідко до активного спротиву процесу возз'єднання та саботування нових органів влади та управління, також вдавалися греко-католицькі священники⁴.

Попри наявність достатньо потужного активного й ще масштабнішого пасивного спротиву політичній легітимазії возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною шляхом підписання мешканцями краю Маніфесту 26 листопада 1944 р., його підписало близько 300 тис. осіб⁵.

З'їзд народних комітетів, який створив Народну раду, не визначив її повноважень, а лише сформулював основну мету її створення – «возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною»⁶. 27 листопада 1944 р. вона сформувала свій уряд у складі Президії Народної Ради⁷. В цілому серед 17 членів Народної Ради тільки п'ятеро були комуністами, четверо – їхніми симпатиками, а позапартійними – восьмеро, котрі раніше входили до різних партій. За етнокультурною орієнтацією вони розподілилися наступним чином: 7 українців, 7 «русских» (русофілів), 1 нейтральний, 2 євреї⁸.

Реальна ж влада за такої радянської форми правління належала політичній структурі – Комуністичній партії Закарпатської України, котра виступала інструментом здійснення політики СРСР⁹. Згідно з Декретом НРЗУ (9 січня 1945 р.) вся повнота влади в краї належала народу і здійснювалася через вільнообрані ним представницькі органи, тобто народні комітети на місцях і Народну Раду – в центрі¹⁰.

¹ Довганич, О. (1995). Питання возз'єднання у доповіді політуправління 4-го Українського фронту Головному політичному управлінню Червоної армії. *1945 рік. Закарпатська Україна. Матеріали наукової конференції, присвяченої 50-річчю Перемоги над фашизмом та 50-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною*. Ужгород: Виробничо-видавничий комбінат «Патент», 54-55.

² Верменич, Я.В. (2009). Адміністративно-територіальний устрій України: еволюція, сучасний стан, проблеми реформування. У 2-ч. Ч. 2. Київ: Інститут історії України НАН України, 98.

³ Кульчицький, В.С., Настюк, М.І., Тищик, Б.Й. (1996). *Історія держави і права України*. Львів: Світ, 256.

⁴ Довганич, О. (1995). Питання возз'єднання у доповіді політуправління 4-го Українського фронту Головному політичному управлінню Червоної армії. *1945 рік. Закарпатська Україна. Матеріали наукової конференції, присвяченої 50-річчю Перемоги над фашизмом та 50-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною*. Ужгород: Виробничо-видавничий комбінат «Патент», 55.

⁵ Довганич, О. (1995). Питання возз'єднання у доповіді політуправління 4-го Українського фронту Головному політичному управлінню Червоної армії. *1945 рік. Закарпатська Україна. Матеріали наукової конференції, присвяченої 50-річчю Перемоги над фашизмом та 50-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною*. Ужгород: Виробничо-видавничий комбінат «Патент», 56.

⁶ Пеца, Д.Д. (2010). Закарпатська Україна 1944-1945 років: історико-правова оцінка. *Форум права*, 2, 376.

⁷ Кульчицький, В.С., Настюк, М.І., Тищик, Б.Й. (1996). *Історія держави і права України*. Львів: Світ, 255.

⁸ Вегеш, М., Фединець, Ч. (2010). *Закарпаття 1919 - 2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 276.

⁹ Пеца, Д.Д. (2010). Закарпатська Україна 1944-1945 років: історико-правова оцінка. *Форум права*, 2, 376.

¹⁰ Круглашов, А., Токар, М. (2014). *Електоральні процеси України в регіональному вимірі: Буковина і Закарпаття*. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 61.

Зміна в складі народних комітетів на місцях, керівників політorganів Червоної армії здебільшого здійснювалась за допомогою місцевих активістів, як правило «партизанів», яким в краї було надано особливого статусу. Вони активно втручалися в суспільно-політичне життя краю, в наведення порядку в населених пунктах, у виявлення та затримання «ворогів народу», тих, хто співпрацював з іноземними окупантами тощо. Так, за допомогою місцевих «партизанів» було проведено перевибори народних комітетів у с. Вільхівці Тячівського округу; в с. Тячів, в м. Севлюш, в с. Теково Севлюшського округу і т.д.¹.

Так «непрацевдатним» виявився народний комітет м. Ужгорода, частина його не заслуговувала на «політичну довіру». До нового складу народного комітету були обрані 22 комуністи².

Одним із своїх декретів Народна Рада Закарпатської України зобов'язала «сільські, міські та окружні Народні Комітети вжити заходів для призупинення мобілізації в чехословацьку армію громадян Закарпатської України і організувати вступ до Червоної армії»³, хоча ще в інструкції для військового коменданта на визволених територіях Чехословаччини від 21 жовтня 1944 р. зазначалося, що радянські війська повинні «не втручатися в адміністративні функції місцевої адміністрації і справи громадського управління, підтримувати тісні контакти з місцевою адміністрацією, створеною чехословацьким урядовим уповноваженим». Окремо відзначалося, що «правом мобілізації військовозобов'язаних на визволених територіях Чехословаччини користується тільки чехословацький урядовий уповноважений як представник Чехословацької суверенної держави»⁴.

5 грудня 1944 р. Народна Рада прийняла декрет про припинення зв'язків Народних комітетів Закарпаття із Уповноваженим уряду Чехословацької республіки Ф. Немецом та поставила до відома президента Е. Бенеша, що вона, Рада, є «єдиною центральною владою на території Закарпатської України», а делегат ЧСР повинен бути відкликаний⁵. Ф. Немец змушений був залишити разом зі своїм апаратом Закарпаття і на початку січня 1945 р. виїхав до Словаччини.

Після невдалої спроби організувати 22 листопада паралельний з'їзд делегатів окружних Народних комітетів, 29 грудня у телеграмі на ім'я Е. Бенеша Ф. Немец зазначав, що рух за відокремлення від Чехословаччини «треба вважати рухом народним і стихійним»⁶, що, на нашу думку, свідчить про відповідну якість політичної участі та прагнення, нехай здебільшого неусвідомлене, переважної більшості українського населення краю впливати на формування нової політичної системи.

28 лютого 1945 р. головний комуністичний представник Словацької національної ради Г. Гусак на конференції Компартії Словаччини визнав, що: «Карпатські українці після нашого повстання прийняли рішення вступити до СРСР, приєднатися до свого материнського народу. Їх рішення повністю приймаємо і бажаємо їм дійсно братського здійснення усіх їх національних ідеалів»⁷, що, на нашу думку, може слугувати опосередкованим підтвердженням визнання поразки політичних сил, що орієнтували за повернення Закарпатської України до складу відродженої в ході завершального етапу Другої світової війни Чехословаччини.

Отже, в умовах військово-політичної невизначеності та політичної нестабільності в

¹ Болдижар, М. (2005). Про деякі аспекти возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. *Возз'єднання Закарпаття з Україною (Матеріали наукової конференції, присвяченої 60-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною)*. Ужгород, 103-104.

² Болдижар, М. (2005). Про деякі аспекти возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною. *Возз'єднання Закарпаття з Україною (Матеріали наукової конференції, присвяченої 60-річчю возз'єднання Закарпаття з Україною)*. Ужгород 104.

³ Евсеев, И.Ф. (1954). *Народные Комитеты Закарпатской Украины - органы государственной власти (1944-1945)*. Москва: Госюриздат, 78.

⁴ Балага, В.І. (2000). *Возз'єднання: Збірник архівних документів і матеріалів (травень 1944 - січень 1946)*. Ужгород: Закарпаття, 34-35.

⁵ Барановська, Н.М., Макарчук, О.Г. Карпато-українське питання в радянсько-чехословацьких відносинах періоду Другої світової війни. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського*. nbuv.gov.ua <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Armia/2009_652/28.pdf> (2016, січень, 09).

⁶ Балага, В.І. (2000). *Возз'єднання: Збірник архівних документів і матеріалів (травень 1944 - січень 1946)*. Ужгород: Закарпаття, 15.

⁷ Болдижар, М., Мосні, П. (2001). *Державно-правовий статус Закарпаття (Підкарпатської Русі) в складі Чехословаччини*. Ужгород: УжНУ, 173.

Підкарпатській Русі, не без сприяння чи в багатьох випадках активної допомоги партійних та військових структур СРСР, розгортається масовий рух за вихід краю з Чехословацької республіки та входження її до складу єдиної Української держави. Реалізація планів радянського керівництва з розширення сфери впливу в Центрально-Східній Європі на завершальному етапі Другої світової війни, зокрема, здійснювалась через постановня та всебічний контроль над квазідержавним утворенням – Закарпатською Україною. Хоча остання й не стала у формально-юридичному та політичному аспектах повноцінною державою та все ж сформувала специфічну форму державного правління, державно-територіального устрою та політичного режиму, що визначило зміст політичного життя краю на завершальному етапі Другої світової війни, яке вирізнялось загостренням політичної боротьби.

References

1. Baloha, V.I. (2000). *Vozzjednannja: Zbirnyk arxivnyx dokumentiv i materialiv (traven' 1944 - sičen' 1946)*. Užhorod: Zakarpattja.
2. Baranovs'ka, N.M., Makarčuk, O.H. Karpato-ukrajins'ke pytannja v radjans'ko-čexoslovac'kych vidnosynax periodu Druhoji svitovoi vijny. *Nacional'na biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernads'koho. nbuv.gov.ua* <http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/Armia/2009_652/28.pdf>(2016, sičen', 9)
3. Boldyžar, M., Mosni, P. (2001). *Deržavno-pravovyj status Zakarpattja (Pidkarpats'koi Rusi) v skladi Čexoslovaččyny*. Užhorod: UŽNU.
4. Boldyžar, M. (2005). Pro dejaki aspekty vozzjednannja Zakarpats'koi Ukrainy z Radjans'koju Ukrainoj. *Vozzjednannja Zakarpattja z Ukrainoj (Materialy naukovoi konferenciji, prysvjačenoji 60-riččju vozzjednannja Zakarpattja z Ukrainoj)*. Užhorod, 103-104.
5. Borovs'kyj, O. O. (2004). Polityčnyj režym jak objekt sociolohičnoho doslidžennja: *avtoref. dys... kand. socioloh. n.; spec.: 22.00.04 «Special'ni ta haluzevi sociolohiji»*. Kyjiv.
6. Veheš, M., Fedyneč' Č. (2010). *Zakarpattja 1919 - 2009 rokiv: istorija, polityka, kul'tura / ukrainomovnyj variant ukrajins'ko-uhors'koho vydannja*. Užhorod: Polihrafcentr «Lira».
7. Vermenyč, Ja. V. (2009). *Administratyvno-terytorial'nyj ustrij Ukrainy: evoljucija, sučasnyj stan, problemy reformuvannja. U 2- čč. Č. 2*. Kyjiv: Instytut istoriji Ukrainy NAN Ukrainy.
8. Vil'čyns'ka, I. Ju. (2010). *Polityčna motyvacija: osnovni naukovy pidxody i teoriji*. Kyjiv: NAKKKiM.
9. Hol'dmaš, P., Hol'dmaš, S. (2008). *Istorija respubliky Pidkarpats'ka Rus'*. Užhorod: VAT «Patent».
10. Dovhanyč, O. (1995). Pytannja vozzjednannja u dopovidi politupravlinnja 4-ho Ukrajins'koho frontu Holovnomu polityčnomu upravlinnju Červonoji armiji. 1945 rik. *Zakarpats'ka Ukraina. Materialy naukovoi konferenciji, prysvjačenoji 50-riččju Peremohy nad fašyzmom ta 50-riččju vozzjednannja Zakarpattja z Ukrainoj*. Užhorod: Vyrobnyc'ho-vydavnyčyj kombinat «Patent», 50-59.
11. Dubinin, V. V. (2011). Interesy narodu jak predmet social'no-filosofs'koho analizu: *avtoref. dys... d-ra filoz. n.; spec.: 09.00.03 «Social'na filosofija ta filosofija istoriji»*. Kyjiv.
12. Evseev, Y. F. (1954). *Narodnye Komytety Zakarpatskoj Ukrainy - orhany hosudarstvennoj vlasty (1944-1945)*. Moskva: Hosjurzdat.
13. Kijanka, I. B. (2003). Polityčna stabil'nist': sutnist' i osnovni zasoby jiji dosjahnennja v Ukraini: *avtoref. dys... kand. polit. nauk; spec.: 23.00.02 «Polityčni instytuty ta procesy»*. L'viv.
14. Kruhlašov, A., Tokar, M. (2014). *Elektoral'ni procesy Ukrainy v rehional'nomu vymiri: Bukovyna i Zakarpattja*. Užhorod: Polihrafcentr «Lira».
15. Kul'čyc'kyj, V. S., Nastjuk, M. I., Tyščyk, B. J. (1996). *Istorija deržavy i prava Ukrainy*. L'viv: Svit.
16. Oficyns'kyj, R. (2010). Preventyvna radjanizacija Zakarpats'koi Ukrainy (osin' 1944 r. – vesna 1945 r.). *Zakarpats'ka Ukraina: perspektyvy ta realiji rozvytku: Materialy Vseukrajins'koi naukovoi konferenciji, prysvjačenoji 6-j riččju vozzjednannja Zakarpats'koi Ukrainy z Radjans'koju Ukrainoj*. Užhorod, 107-115.
17. Peca, D. D. (2010). Zakarpats'ka Ukraina 1944-1945 rokiv: istoryko-pravova ocinka. *Forum prava*, 2, 373-376.
18. Pobočyj, I. A. (2008). Polityčna borot'ba jak forma vzajemovidnosyn social'nyx syl v umovax utverždennja deržavnosti sučasnoji Ukrainy: *avtoref. dys... d-ra polit. n.; spec.: 23.00.02 «Polityčni instytuty ta procesy»*. Kyjiv.
19. Pol'ovyj, M. A. (2011). *Polityčni procesy: teorija ta praktyka modeljuvannja*. Odesa: Feniks.
20. Pop, Y. Y. (1990). *Čexoslovakija – Sovetskyj Sojuz. 1941-1947 hh*. Moskva: Nauka.
21. Radčenko, L. M. (2009). Polityčni interesy: objektyvno-subjektyvna determinacija i mexanizmy realizaciji: *avtoref. dys... kand. polit. n.; spec.: 23.00.01 «Teorija ta istorija polityčnoji nauky»*. Kyjiv.
22. Šypunov, H. (2006). Katehorija «polityčnyj režym»: sut' ta osnovni pidxody ščo do vyznačennja. *Ukrajins'ka nacional'na ideja: realiji ta perspektyvy rozvytku*, 18, 234-240.
23. CDAHO Ukrainy, f. P-1, op. 23, spr. 786. (1944). *Telehrammy y pys'ma na ymja tov. Stalyna Y. V. y Xruščeva N. S., obraščenyja hraždan Zakarpatskoj Ukrainy o vossoedynenyy s Sovetskoj Ukrainoj. 15 lystopada – 30 hrudnja*.